

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Ο ΜΕΓΑΛΟΣ ΔΙΧΑΣΜΟΣ

Η ανθρώπινη ανωτερότητα και η εκμετάλλευση των ζώων

Το 1917 ο Ζίγκμουντ Φρόιντ έθεσε το ζήτημα της ανθρώπινης ανωτερότητας σε προοπτική όταν έγραφε ότι «στην πορεία της ανάπτυξης του προς τα εμπρός, ο άνθρωπος του πολιτισμού πήρε θέση ισχύος απέναντι στα οικεία πλάσματα του ζωικού βασιλείου. Δεν αρκέστηκε όμως σε αυτή την υπεροχή και άρχισε να τοποθετεί ένα κενό ανάμεσα στη φύση του και τη δική τους. Τους αρνήθηκε την κατοχή λόγου, ενώ απέδωσε στον εαυτό του αιώνια ψυχή και ισχυρίστηκε πως έχει μια θεϊκή καταγωγή η οποία του επιτρέπει να διαλύει τους δεσμούς ανάμεσα στον ίδιο και το ζωικό βασίλειο».¹ Ο Φρόιντ αποκάλυψε την αυτοδοσμένη ηγεμονία του ανθρώπου πάνω στους άλλους κατοίκους της γης «ανθρώπινη μεγαλομανία».²

Μερικούς αιώνες νωρίτερα, ο Γάλλος συγγραφέας Μισέλ ντε Μονταίν (1533-1592) είχε εκφράσει παρόμοιες σκέψεις για «εκείνα τα υπέρμετρα προνόμια που [ο άνθρωπος] πιστεύει ότι κατέχει απέναντι στις άλλες υπάρξεις». Πίστευε ότι η «φυσική και πρωταρχική ασθένεια» του ανθρώπου είναι η θρασύτητα. «Ο άνθρωπος είναι το πιο καταστρεπτικό και πιο ευπαθές πλάσμα απ' όλα και συνάμα το πιο αλαζονικό. [...] Είναι δυνατόν να φανταστεί κάποιος κάτι τόσο γελοίο όσο αυτό το αξιοθρήνητο και μίζερο πλάσμα, που δεν είναι καν κύριος του εαυτού του, να αυτοαποκαλείται άρχοντας του σύμπαντος;»³ Το συμπέρασμά του ήταν το εξής: «Είναι εμφανές ότι αυτό δεν έχει προκύψει από κάποια αληθινή κρίση, αλλά από μια ανόητη περηφάνια κι επιμονή, σύμφωνα με την οποία θεωρούμαστε ανώτεροι από τα υπόλοιπα ζώα και αποτραβιόμαστε από τις συνθήκες και τις κοινωνίες τους».⁴

Αυτό το κεφάλαιο πραγματεύεται την ανάδυση του μεγάλου διχασμού ανάμεσα στον άνθρωπο και στα υπόλοιπα ζώα, και τη συμπεριφορά του ανθρώπου απέναντι στους άλλους, σύμφωνα με τον «νόμο του ισχυρού» – εκείνο που ο Μονταίν αποκάλυψε ανθρώπινη αλαζονεία και ο Φρόιντ ανθρώπινη μεγαλομανία.

Το μεγάλο άλμα προς τα εμπρός

Η ανάκλιση του ανθρώπου ως κυρίαρχου είδους είναι ένα γεγονός πολύ πρόσφατο. Ο Καρλ Σαγκάν γράφει ότι, αν η ηλικία του σύμπαντος, η οποία αντιστοιχεί σε 15 δισεκατομμύρια έτη, συμπεριζόταν σε ένα έτος, το ηλιακό μας σύστημα θα σχηματιζόταν στις 9 Σεπτεμβρίου, η Γη θα φτιαχνόταν από διαστρική ύλη στις 14 Σεπτεμβρίου και η ζωή πάνω της θα άρχιζε στις 25 Σεπτεμβρίου. Οι δεινόσαυροι θα εμφανίζονταν την παραμονή των Χριστουγέννων και θα εξαφανίζονταν τέσσερις μέρες μετά. Τα πρώτα θηλαστικά εμφανίζονται στις 26 Δεκεμβρίου, τα πρωτεύοντα στις 29 Δεκεμβρίου και οι ανθρωπίδες (τα δίποδα πρωτεύοντα που είναι πρόγονοί μας) στις 30 Δεκεμβρίου. Ο σύγχρονος άνθρωπος (*homo sapiens*) εμφανίζεται την παραμονή της Πρωτοχρονιάς στις 10:30 το βράδυ, ενώ η καταγεγραμμένη ανθρώπινη ιστορία αρχίζει μόλις δέκα δευτερόλεπτα πριν από το τέλος του χρόνου.⁵

Οι παλαιοντολόγοι Ρίτσαρντ Λίκι και Ρότζερ Λέουιν παρέχουν έναν διαφορετικό τρόπο κατανόησης του χρόνου, καθώς ζητούν από τους αναγνώστες του βιβλίου τους *Origins* να σκεφτούν την ιστορία της γης σαν ένα βιβλίο χιλίων σελίδων. Αν η καθεμία σελίδα καλύπτει 4,5 εκατομμύρια χρόνια, θα χρειάζονταν 750 σελίδες μόνο για φτάσουμε στην αρχή της θαλάσσιας ζωής. Οι ανθρωπίδες δεν θα εμφανίζονταν παρά μόνο τρεις σελίδες πριν από το τέλος του βιβλίου, ενώ η πρώτη χρήση εργαλείων θα γινόταν στη μέση της τελευταίας σελίδας. Η ιστορία του *homo sapiens* θα λεγόταν στην τελευταία γραμμή του βιβλίου, και τα πάντα από τις σπηλαιολογικές και τις πυραμίδες μέχρι το Ολοκαύτωμα και την εποχή της πληροφορικής θα περιέχονταν στην τελευταία λέξη.⁶

Σύμφωνα με τον Καρλ Σαγκάν και την Αν Ντρούγιαν, η θέση μας ως κυρίαρχου είδους χαρακτηρίζεται από πολλά γνωρίσματα: «την πανταχού παρουσία μας, την υποδούλωση πολλών ειδών ζώων (που ευγενικά αποκαλείται εξημέρωση), την απαλλοτρίωση μεγάλου μέρους της αρχικής φωτοσυνθετικής παραγωγικότητας του πλανήτη, την αλλαγή του περιβάλλοντος στην επιφάνεια της Γης».⁷ Θέτουν το ερώτημα, «πώς κατάφερε ένα είδος πιθήκου, γυμνό, αδύναμο και ευάλωτο να υποδουλώσει τα υπόλοιπα και να κάνει αυτό τον κόσμο υποτελή του;».⁸ Ο Έντουαρντ Ουίλσον, καθηγητής του Χάρβαρντ, γράφει ότι η ανάδυσή μας ως κυρίαρχου είδους δεν ήταν ποτέ ωφέλιμη για τον πλανήτη: «Πολλοί επιστήμονες πιστεύουν πως το γεγονός ότι το ζώο που έκανε το μεγάλο βήμα ήταν ένας σαρκοφάγος πίθηκος, και όχι κάποιο άλλο πιο ευμενές, ήταν ατυχία για τον ζωντανό κόσμο».⁹

Ο Τζάρεντ Ντάιαμοντ γράφει ότι η δραματική τεχνολογική πρόοδος του ανθρώπινου είδους –το επονομαζόμενο «Μεγάλο Άλμα προς τα Εμπρός»– συνέβη

πριν από 40.000 χρόνια περίπου, όταν οι *homo sapiens* πρόγονοί μας ανέπτυξαν εργαλεία, μουσικά όργανα, τρόπους φωτισμού, ταλέντο για τις τέχνες, και άρχισαν να συναλλάσσονται εμπορικά και να εκπολιτίζονται. «Αν υπήρξε κάποιο ορισμένο χρονικό σημείο στο οποίο μπορούμε να πούμε ότι γίναμε άνθρωποι, ήταν η στιγμή εκείνου του άλματος».¹⁰ Αφού η γενετική κατασκευή των ανθρώπων είναι τόσο κοντά στην αντίστοιχη των χιμπατζήδων, ό,τι κι αν προκάλεσε εκείνη την πρόοδο, δεν περιλάμβανε παρά ένα ελάχιστο κομμάτι ανθρώπινων γονιδίων. Πολλοί επιστήμονες, συμπεριλαμβανομένου του Ντάιαμοντ, πιστεύουν πως ο βασικός παράγοντας ήταν η ικανότητα ομιλίας.¹¹

Από την άλλη, κάποιοι ισχυρίζονται ότι εκείνο που μας κάνει «ανθρώπους» βρίσκεται τουλάχιστον δύο εκατομμύρια χρόνια πίσω, στη μακρά περίοδο κατά την οποία οι πρόγονοί μας εξαπλώθηκαν στον κόσμο και έζησαν ως κυνηγοί και τροφουσλλέκτες. Ο Άλεν Τζόνσον και ο Τίμοθι Ερλ γράφουν ότι «η επί μακρόν ανάπτυξη και διασπορά των ανθρώπων που ήταν τροφουσλλέκτες και κυνηγοί λειτούργησαν ως το πλαίσιο της βιολογικής μας εξέλιξης και ως το θεμέλιο κάθε μεταγενέστερης πολιτιστικής ανάπτυξης».¹² Ομοίως, ο Σέργουντ Ουόσμπερν και ο Κ. Σ. Λάνκαστερ γράφουν ότι, αν και σήμερα η γεωργική επανάσταση, που ακολουθήθηκε από τη βιομηχανική και την επιστημονική επανάσταση, μας απελευθερώνει από τις συνθήκες και τους περιορισμούς του 99% της ιστορίας μας, «η βιολογία του είδους μας δημιουργήθηκε εκείνη τη μακροχρόνια περίοδο τροφουσλλογής και κυνηγιού».¹³

Η Μπάρμπαρα Έχρενραϊχ συμφωνεί κι εκείνη ότι η «ανθρώπινη φύση» μας σφυρηλατήθηκε κατά τη διάρκεια εκείνων των τουλάχιστον δύο εκατομμυρίων ετών, όταν ζούσαμε σε μικρές ομάδες και τρώγαμε φυτά και σκοτωμένα ζώα. Ωστόσο, επισημαίνει ότι απωθήσαμε την τραυματική ανάμνηση του είδους μας κατά τη μακρά ιστορία του, τότε που δεν ήμασταν κυνηγοί, αλλά κυνηγημένοι, από ζώα πολύ πιο ικανά στο κυνήγι. Υποστηρίζει, μάλιστα, ότι οι ύστερες τελετουργίες μας που απαιτούσαν αίμα και η επιρρέπειά μας στον πόλεμο και στη βία «γιορτάζουν και αναπαριστούν τρομαχτικά τη μετάβαση του ανθρώπου από θήραμα σε κυνηγό».¹⁴

Ο Ντάιαμοντ γράφει ότι αυτό που εμποδίζει τα υπόλοιπα πρωτεύοντα να αναπτύξουν την ικανότητα να χρησιμοποιούν σύνθετη ομιλία «φαίνεται να περιλαμβάνει την κατασκευή του λάρυγγα, της γλώσσας και των μυών που ευθύνονται για τον καλό έλεγχο των γλωσσικών ήχων της ομιλίας». Καθότι η ανθρώπινη φωνητική οδός είναι ένας δαιδαλώδης μηχανισμός που εξαρτάται από την ακριβή λειτουργία πολλών ιστών και μυών, «εύλογα το χαμένο στοιχείο μπορεί να είναι κάποια τροποποίηση

της πρωτανθρώπινης φωνητικής οδού, με σκοπό τον καλύτερο έλεγχο και τον σχηματισμό μεγαλύτερης ποικιλίας ήχων». ¹⁵ Από τη στιγμή που το στόμα και ο λαιμός του χιμπατζή δεν είναι ρυθμισμένα για ομιλία με τον τρόπο που είναι τα δικά μας, ώστε να παράγουν πολλά από τα βασικότερα ανθρώπινα φωνήεντα, η γλωσσική τους ικανότητα περιορίζεται σε μερικά σύμφωνα και φωνήεντα. ¹⁶ Έτσι, η απουσία «ανατομικών μεταλλάξεων στη γλώσσα και στον λάρυγγα», που κατέστησαν την ανθρώπινη ομιλία δυνατή, είχε ως επακόλουθο την αιχμαλωσία χιμπατζήδων σε ερευνητικά κέντρα και την εκμετάλλυσή τους σε ζωολογικούς κήπους, τσίρκα, διαστημικές αποστολές και ιατρικά πειράματα. Ο Καρλ Σαγκάν αναρωτιέται: «Πόσο έξυπνος πρέπει να είναι ένας χιμπατζής ώστε η θανάτωσή του να θεωρηθεί φόνος;» ¹⁷

Εκείνο το «μεγάλο άλμα προς τα εμπρός», που επέτρεψε στους ικανούς για ομιλία ανθρώπους να αναπτύξουν τη γεωργία, να χρησιμοποιήσουν τα μέταλλα, να ανακαλύψουν τη γραφή και να εξαπλωθούν σε όλη τη γη, τους επέτρεψε επίσης να εκμεταλλευτούν τους «άφωνους» κατοίκους του πλανήτη. «Ακριβώς τότε ένα μικρό επιπλέον άλμα σε πολιτιστικά μνημεία ξεχώρισε τους ανθρώπους από τα ζώα», γράφει ο Ντάιαμοντ, «μνημεία όπως η *Μόνα Λίζα* και η *Ηρωική Συμφωνία*, ο Πύργος του Άιφελ και ο Σπούτνικ, οι φούρνοι του Νταχάου και ο βομβαρδισμός της Δρέσδης». ¹⁸ Εδώ θα μπορούσε άνετα να προσθέσει τα εργαστήρια πειραμάτων, τα βιομηχανικά εκτροφεία και τα σφαγεία.

Η εξημέρωση των ζώων

Η εκμετάλλευση των κατοικιών, των προβάτων, των γουρουνιών, των βοοειδών και άλλων ζώων για το κρέας, το γάλα, το δέρμα και την εργασία τους –που κατ' ευφημισμόν αποκαλείται «εξημέρωση»– άρχισε στην αρχαία Εγγύς Ανατολή πριν από περίπου 11.000 χρόνια, όταν ένας αριθμός κοινοτήτων άρχισε να εγκαταλείπει μια διατροφή καλυπτόμενη από την τροφосуλλογή και το κυνήγι, για μια άλλη, βασισμένη σε εξημερωμένα φυτά και ζώα. ¹⁹ Για εκατοντάδες χιλιάδες χρόνια οι πρόγονοί μας ήταν τροφосуλλέκτες που βασίζονταν στο κυνήγι, στο ψάρεμα και στη συλλογή φρούτων, λαχανικών, καρπών, οστρακοειδών, εντόμων και άλλων άγριων τροφών. ²⁰

Η μετάβαση στην κτηνοτροφία συνέβη σταδιακά. Εκείνοι που κυνηγούσαν άγρια πρόβατα και άγριες κατσίκες προσκολλήθηκαν σε συγκεκριμένα κοπάδια, τα οποία εν συνεχεία έγιναν «δικά τους». Δεδομένου ότι τους ήταν πιο εύκολο να αιχμαλωτίσουν και να εξημερώσουν τα νεαρά ζώα, οι πρώτοι βοσκοί σκότωναν τα προστατευτικά ενήλικα, έτσι ώστε να μπορέσουν να αιχμαλωτίσουν και να κρατήσουν τα νεαρά ζώα μακριά από το φυσικό τους περιβάλλον και την αναπαραγωγική

τους κοινότητα. Κατά τη διαδικασία της θανάτωσης των ζώων για το κρέας τους και της εκμετάλλευσής τους για το γάλα, το δέρμα και την εργασία τους, οι βοσκοί έμαθαν πώς να ελέγχουν την κινητικότητα, τη διαίτα, την ανάπτυξη και την αναπαραγωγική περίοδο του ζώου χρησιμοποιώντας τεχνικές όπως τον ευνουχισμό, το κούτσυμα, το μαρκάρισμα, το κόψιμο των αυτιών, και συσκευές όπως δερμάτινες μπροστέλες, μαστίγια, αιχμηρά κοντάρια και εν τέλει αλυσίδες και κολάρα.²¹ «Το τίμημα που έχουν πληρώσει [τα εξημερωμένα ζώα] είναι η εξελικτική τους ελευθερία», γράφει ο Ντέσμοντ Μόρις. «Έχουν χάσει τη γενετική τους ανεξαρτησία και πλέον είναι υποκειμένα στα αναπαραγωγικά μας καπρίτσια και γούστα».²²

Αποσκοπώντας στην παραγωγή των πιο χρήσιμων ζώων ως προς τις δικές τους ανάγκες, οι βοσκοί είτε σκότωναν είτε ευνουχίζαν τα περισσότερα αρσενικά για να διασφαλίσουν ότι τα θηλυκά θα αναπαραχθούν με τα «επιλεγμένα» αρσενικά.²³ Όπως εξηγεί ο Καρλ Σαγκάν, τα αρσενικά ζώα επίσης ευνουχίζονταν για να τα διαχειριστούν πιο εύκολα:

Οι άνθρωποι ευνουχίζαν τους ταύρους, τους επιβήτορες και τους κόκορες επειδή θεώρησαν τον ανδρισμό τους προβληματικό, όταν στον εαυτό τους τον θαυμάζουν. Ένα δυο επιδέξια κοψίματα με το μαχαίρι –ή ένα επιτήδειο δάγκωμα από μια Λαπωνέζα που βόσκει ταράνδους– αρκούν για να πέσουν τα επίπεδα τεστοστερόνης σε διαχειρίσιμα επίπεδα αμέσως και για το υπόλοιπο της ζωής του ζώου. Οι άνθρωποι θέλουν τα οικόσιτα ζώα τους υποτακτικά και ελεγχόμενα. Τα άθικτα αρσενικά είναι αναγκαία κακά: θέλουμε μόνο τόσα όσα χρειάζονται για να δημιουργήσουν μια νέα γενιά σκλάβων.²⁴

Ο τρόπος με τον οποίο οι βοσκοί διαχειρίζονται σήμερα τα κοπάδια τους μας παρέχει μία νέα ιδέα για πιθανές μεθόδους που χρησιμοποιούσαν οι βοσκοί στην αρχαιότητα προκειμένου να τα ελέγχουν. Ο ευνουχισμός παραμένει η κατεξοχήν τακτική στην εκτροφή των ζώων. Στην Αφρική οι Νουέρ επιλέγουν τους νεαρούς ταύρους που προέρχονται από τις καλύτερες γαλακτοπαραγωγικές αγελάδες και ευνουχίζουν τους υπόλοιπους. Αυτό συνεπάγεται ένα μη ευνουχισμένο αρσενικό για κάθε 30 έως 40 ευνουχισμένα. Στη βόρεια Σκανδιναβία οι Λάπωνες ευνουχίζουν τους περισσότερους αρσενικούς ταράνδους του κοπαδιού και τους χρησιμοποιούν ως ζώα εργασίας ή μεταφοράς. Οι Τουάνγκ ευνουχίζουν τις καμήλες επειδή έχουν διαπιστώσει ότι έτσι αναπτύσσουν μεγαλύτερες καμπούρες, έχουν μεγαλύτερη αντοχή και ελέγχονται πιο εύκολα.